

Φύλο και Τέχνη

"Το προφίλ της γυναίκας μέσα από την εικαστική απόδοση της τον 19ο αιώνα"

1. Εισαγωγή.

Βιώνοντας στην καθημερινότητα μας τους άνισους ρόλους μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι σαφές, ότι αν και διανύουμε την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα, ο ρόλος της γυναίκας βρίσκεται υπό διαρκή διαπραγμάτευση, αφετηρία της οποίας, αποτέλεσε ο 19ος αιώνας.

Ως προϊόν της νεωτερικότητας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί επαναστατικός. Ο αστικός 19ος, αιώνας της επιστήμης και της προόδου αποτέλεσε και εποχή των πρώτων φεμινιστικών διεκδικήσεων, που στόχευσαν στην προώθηση του κοινωνικού ρόλου των γυναικών.

Παράλληλες με τις κοινωνικές υπήρξαν και οι πνευματικές εξελίξεις. Η τέχνη της νεότερης Ευρώπης αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς και αναδεικνύεται σε ιδιαίτερο προϊόν του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Κατά τον 19ο αιώνα η κοινωνία ζητά από την τέχνη να την εφοδιάσει με πνευματικά αποθέματα, ως αντιστάθμισμα, σε έναν κατά κύριο λόγο υλιστικό πολιτισμό.

Πρόκειται για την εποχή που καλλιτέχνες-εκπρόσωποι διαφορετικών κινημάτων-επανεξετάζουν τόσο τον τρόπο απεικόνισης της γυναικείας φιγούρας, όσο και το ρόλο της γυναίκας στα έργα τέχνης. Προϊόν της νέας αυτής εικαστικής οπτικής θεωρούνται και τα προς μελέτη έργα, όπου η απόδοση της γυναικείας φιγούρας ως ιδιαίτερο σύμβολο μιας πραγματικότητας, αποτέλεσε αφορμή για την έρευνα μας.

2. ΣΤΟΧΟΙ.

A) Γενικοί στόχοι.

- Η ευαισθητοποίηση των μαθητών στο ζήτημα της ισότητας των δύο φύλων.
- Η συμμετοχή τους με συντονισμένο και συστηματικό τρόπο σε ένα παρεμβατικό πρόγραμμα που υλοποιείται μέσα από το μάθημα των καλλιτεχνικών.
- Η διαπίστωση της διασύνδεσης Τέχνης – Κοινωνίας.
- Η συνεργασία μαθητών διαφορετικού φύλου και ηλικίας, σε μια ομάδα με κοινά κίνητρα και κοινό σκοπό.
- Η άσκηση της οπτικής ικανότητας παράλληλα με την καλλιέργεια του αισθητικού κριτηρίου των μαθητών.

B) Ειδικοί στόχοι.

1. Αναζητήσαμε το ρόλο της γυναίκας όπως αυτός αποδίδεται από διαφορετικούς καλλιτέχνες, τόσο εικαστικά όσο και ως έκφραση ατομικών συναισθημάτων, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα.

2. Επιχειρήσαμε τη διασύνδεση των αποτελεσμάτων της εικαστικής μελέτης και της κοινωνικής πραγματικότητας του 19ου αιώνα, σχετικά με ζητήματα της ισότητας των δύο φύλων.

3. Καταλήγοντας, επιλέξαμε παραδείγματα σημερινών γυναικών και επιχειρήσαμε συσχετισμούς ρόλων και συμβολισμών προκειμένου να διαπιστώσουμε κοινωνικές ομοιότητες και διαφορές συνδεδεμένες με το ρόλο της γυναίκας στη διάρκειά του.

3. ΜΕΘΟΔΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ.

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια των μαθημάτων ήταν οι εξής:

- Έρευνα και συλλογή πληροφοριών από το διαδίκτυο, σχολικά εγχειρίδια, εγκυκλοπαίδειες και αναζήτηση περαιτέρω βιβλιογραφίας.
- Προσέγγιση και ανάλυση του εικαστικού υλικού μέσω προβολής και ερωτηματολογίου.
- Αξιοποίηση της μεθόδου project προκειμένου να διατυπωθούν οι απόψεις των μαθητών σχετικά με τον ρόλο της γυναίκας κατά τον 19ο αιώνα και τον 21ο.

Για τη συγκέντρωση των προαναφερθέντων στοιχείων οι μαθητές εργάστηκαν ατομικά, ενώ για την επεξεργασία των πληροφοριών ομαδικά, υπό την καθοδήγηση του καθηγητή.

4. ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ.

4.1 ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ.

Ως υλικό προς μελέτη, επιλέχθηκαν έργα ζωγραφικής τα οποία καλύπτουν μέρος της εικαστικής δημιουργίας του 19ου αιώνα.

Κατάλογος έργων:

1. Προσωπογραφία Νέγρας, Μαρί Μπενουά, 1800 .
2. Η ελευθερία οδηγεί το Λαό, Ευγένιος Ντελακρούά, 1830 .
3. Γεύμα στη χλόη, Έντουαρντ Μανέ, 1863 .
4. Ολυμπία, Έντουαρντ Μανέ, 1863 .
5. Μπαρ στο Φολί Μπερζέρ, Έντουαρντ Μανέ, 1881-2 .
6. Ήβη, Έντουαρντ Μούνκ, 1894-5 .

Κριτήριο επιλογής έργων και καλλιτεχνών, αποτέλεσε η πολιτιστική παρακαταθήκη της Γαλλίας, την οποία ιστοριογραφεί ο Ντελακρούά, αποδίδει στην καθημερινότητα της ο Μανέ, ενώ η Μπενουά υπαινίσσεται την αξίωση για τη γυναικεία χειραφέτηση.

Για την ολοκλήρωση της διδακτικής διαδικασίας καταρτίστηκε ερωτηματολόγιο που συνέβαλλε στην ανάλυση των έργων. Ο σχεδιασμός του μαθήματος βασίστηκε στη φεμινιστική οπτική προκειμένου:

- i) Τα συμπεράσματα των μαθητών να επικεντρωθούν στο ζήτημα της ισότητας των δύο φύλων.
- ii) Τα εικαστικά έργα να αποτελέσουν επιπλέον αφορμή για τη διερεύνηση των διαφορετικών ρόλων της γυναίκας κατά τον 19ο αιώνα, πέραν του στερεοτυπικού.
- iii) Να ανακαλύψουν οι μαθητές τη διασύνδεση μεταξύ τέχνης και ζητημάτων της καθημερινής ζωής.

Συνοψίζοντας, επιχειρήσαμε την αναζήτηση της εξέλιξης της θέσης της γυναίκας μέσα από τη δύναμη της εικόνας.

4.2 ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ.

Η διδασκαλία ολοκληρώθηκε σε τέσσερις διδακτικές ώρες.

1η διδακτική ώρα:

Ξεκινώντας με μια εισαγωγική συζήτηση για το ζήτημα της ισότητας με την ομάδα που δημιουργήσαμε, παρουσιάστηκαν τα επιλεγμένα έργα ζωγραφικής και προετοιμάστηκε η ανάλυση τους. Η ομάδα κλήθηκε να εντοπίσει στοιχεία και σύμβολα που θίγουν το ρόλο των δύο φύλων κατά τον 19ο αιώνα. Ο προβληματισμός του καθενός προκάλεσε μια γόνιμη συζήτηση που οδήγησε σε μια πρώτη ερμηνεία των επιλεγμένων έργων.

2η διδακτική ώρα:

Επιλέγοντας κάθε μέλος της ομάδας έργα που του προκάλεσαν ιδιαίτερο εικαστικό ενδιαφέρον αναζήτησε και παρουσίασε πληροφορίες για το έργο και το δημιουργό του. Στη συνέχεια, κάθε μαθητής διατύπωσε τον προβληματισμό του για το ρόλο της γυναίκας όπως τον ανακάλυψε μέσα από τα έργα αυτά. Τα συμπεράσματα του προβληματισμού τους, σε συνδυασμό με επιμέρους πληροφορίες σχετικά με τη θέση της γυναίκας κατά τον 19ο αιώνα, αποτέλεσαν επιπλέον αφορμή να διασαφηνιστεί ο ρόλος και η θέση της.

Εισάγοντας όρους που θα διευκόλυναν την προσέγγιση του ζητήματος της ισότητας αναζητήσαμε τα κυρίαρχα πρότυπα, το σεξισμό, τις μη ευνοημένες κοινωνικές ομάδες, την έννοια των συμβόλων και των στερεοτύπων κατά τον 19ο αιώνα, τόσο εικαστικά όσο και εννοιολογικά προκειμένου να εξελιχθεί η έρευνα της ομάδας.

3η διδακτική ώρα:

Στη συνέχεια επιχειρήσαμε τη διασύνδεση των αποτελεσμάτων της εικαστικής μελέτης με την κοινωνική πραγματικότητα του 19ου αιώνα, καταλήγοντας σε ορισμένες διαπιστώσεις και συμπεράσματα, τα οποία αποτέλεσαν κριτήρια σύγκρισης του χθες με το σήμερα.

Παραθέτουμε μερικά από αυτά:

Ως μη ευνοημένη κοινωνική ομάδα, οι γυναίκες του 19ου αιώνα, βίωναν αισθήματα απομόνωσης και αποκλεισμού από τον ευρύ κοινωνικό ιστό.

] Η υποκρισία με την οποία η κοινωνία αποδέχεται και προβάλλει αξίες, αντανακλά μια πραγματικότητα που απομακρύνεται ολοένα και περισσότερο από ότι σημαίνει δημοκρατία, ισότητα και πολιτισμός.

Ο μη αποδεκτός ρόλος της ετέρας κατά τον 19ο αιώνα μπορεί να αποφέρει καταξίωση και οφέλη αντίστοιχα με εκείνα των αστών.]

] Ο φεμινισμός αποτέλεσε οργανωμένο κίνημα τον 19ο αιώνα καθώς όλο και περισσότεροι άνθρωποι άρχισαν να πιστεύουν πως οι γυναίκες υφίστανται άδικη μεταχείριση.

Αν και κατά τον 19ο αιώνα η γυναικεία] παρουσία επιβάλλεται μέσα από την τέχνη, δεν προβάλλεται η γυναικεία φύση στην ολότητά της, αλλά κυρίως η ερωτική της υπόσταση.

Τόσο η] πατριαρχική δομή και οργάνωση της κοινωνίας του 19ου καθώς και οι αρνητικές προκαταλήψεις και συμπεριφορές προς τη γυναίκα, με αποκλειστικό κριτήριο το φύλο της, καθόριζαν τα συναισθήματα, τις πεποιθήσεις και τις συμπεριφορές του κοινωνικού συνόλου.

4η διδακτική ώρα:

Αφού καταλήξαμε στη διατύπωση συμπερασμάτων και διαπιστώσεων, οι μαθητές κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτηματολόγιο πολλαπλών επιλογών κλειστού τύπου, προκειμένου να διαπιστώσουν βάσει των αποτελεσμάτων, την ικανότητά τους να ερμηνεύσουν ένα έργο τέχνης αναφορικά με ένα κοινωνικό ζήτημα.

Αξιοποιώντας επιπλέον εποπτικά μέσα και επιδιώκοντας να γίνει η εργασία πιο ενδιαφέρουσα και εύληπτη στην ομάδα, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος project. Μέσω αυτής, παρουσιάστηκαν στην ομάδα τα επιλεγμένα εικαστικά έργα σε αντιστοιχία με σημερινούς ρόλους γυναικών συνδεδεμένων με σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα.

Ο συνοπτικός αυτός συσχετισμός των δύο αιώνων μας βοήθησε να καταλήξουμε ότι η διατήρηση στερεοτυπικών αντιλήψεων σχετικών με τη δομή της κοινωνίας εξακολουθεί ως τις μέρες μας. Μικρές ελπιδοφόρες ενδείξεις αποτελούν οι τομές σε θρησκευτικούς και πολιτικούς ηγετικούς ρόλους περιορίζοντας ωστόσο τον πρωταγωνιστικό ρόλο της γυναίκας στο δημόσιο βίο.

Διαπιστώσαμε επίσης ότι αν και η γυναίκα δεν έπαψε να διεκδικεί ίση συμμετοχή στους αγώνες για κοινωνικά ζητήματα, η πατριαρχική δομή της κοινωνίας αναπαράγει τέτοιου είδους στερεότυπα που δεν της εξασφαλίζουν το δικαίωμα αυτό στην καθημερινότητα της.

Αντίθετα αναπαράγει και συντηρεί, κυρίως μέσω των Μ.Μ.Ε., πρότυπα συνδεδεμένα αποκλειστικά με την εικόνα της. Η πρόκληση της σύγκρισης δε, ανάμεσα στις αναπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες χώρες επιβεβαίωσε τη διατήρηση στερεοτύπων που τοποθετούν τη γυναίκα στις μη ευνοημένες κοινωνικές ομάδες.

4.3 ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ.

Η ομάδα μας απαρτιζόταν από τρία κορίτσια και δύο αγόρια γεγονός που προκάλεσε δημιουργική αντιπαράθεση και έντονο διάλογο. Στοιχεία που αποδείχτηκαν ικανά όχι μόνο να επιβεβαιώσουν την ανάγκη της πολυφωνίας και της διαφοράς αλλά και να καθορίσουν τα συμπεράσματα μας.

Οι μαθήτριες της Γ' Γυμνασίου αντιλαμβάνονταν με μεγαλύτερη ευκολία τις έννοιες της ισότητας διατυπώνοντας ερωτήσεις για θέματα του φύλου τους, προκαλώντας εποικοδομητικό διάλογο. Στο σύνολο τους οι μαθήτριες, κατάφεραν με μεγαλύτερη ευκολία να διακρίνουν τις κοινωνικές ανισότητες και με περισσότερη φαντασία να τις αντιστοιχίσουν ή να τις αντιπαραθέσουν με τα σημερινά δεδομένα.

Τα αγόρια αντιμετώπισαν το ζήτημα της ισότητας με αμηχανία, η οποία, στη διάρκεια των τεσσάρων ωρών εξελίχθηκε σε ανάγκη περαιτέρω έρευνας και ενημέρωσης προκειμένου να αντιληφθούν τη σπουδαιότητα του ζητήματος της ισότητας των δύο φύλων, και να ανταποκριθούν στη διαδικασία.

Σε επίπεδο εικαστικής προσέγγισης, διαπιστώθηκε μια ισάξια ικανότητα διάκρισης των συμβολισμών στα επιλεγμένα έργα, παρά την διαφορά ηλικίας και την εικαστική εκπαίδευση- γνώση. Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε ότι η ομάδα από κοινού συμφώνησε ότι η τέχνη εκτός από δημιουργική έκφραση αποτελεί σημαντικό μέσο καταγραφής και απόδοσης της πραγματικότητας.

5. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ.

5.1 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΥΠΕΥΘΥΝΟ ΚΑΘΗΓΗΤΗ.

Κατά την διαδικασία υλοποίησης του προγράμματος διαπιστώσαμε ότι ο περιορισμένος χρόνος ολοκλήρωσης του προγράμματος καθώς και οι λίγες διδακτικές ώρες που αναλογούν στο μάθημα των καλλιτεχνικών μεγάλωσαν το βαθμό δυσκολίας μιας ευρύτερης προσέγγισης. Ο τρόπος με τον οποίο το ζήτημα της ισότητας διατυπώθηκε και τέθηκε στη συνέχεια, επηρέασε τον τρόπο με τον οποίο τελικά το κρίναμε. Ελπίζω ότι η εικαστική και θεωρητική προσέγγιση του ζητήματος από μέρους μου, να δημιουργήσει ικανές προϋποθέσεις έρευνας στην ομάδα, ώστε να ολοκληρώθηκε ικανοποιητικά η εργασία αυτή και από τα δύο μέρη.

Τόσο η ολιγομελής ομάδα όσο και η δυσκολία πρόσβασης σε περισσότερες πηγές ενημέρωσης όπως: βιβλιοθήκες, ινστιτούτα, κοινωνικούς φορείς, αρχεία δυσκόλεψαν την αρτιότερη παρουσίαση του θέματος. Ωστόσο το ενδιαφέρον που προκάλεσε σε όλους μας το θέμα, αποτέλεσε αφορμή για μια δημιουργική προσέγγιση του και επικοινωνία της ομάδας, με αποτέλεσμα να αποκομιστούν θετικές πληροφορίες και συμπεράσματα για τη σχέση των δύο φύλων.

«...η νόμιμη κατώτερότητα του ενός φύλου από το άλλο είναι ένα από τα κύρια εμπόδια στην ανθρώπινη βελτίωση...» Τζον Στιουαρτ Μιλλ.

5.2 ΣΧΟΛΙΑ ΜΑΘΗΤΩΝ/ ΤΡΙΩΝ.

- Τα σχόλια παρατίθενται ανώνυμα, όπως εκφράστηκαν.
- Η προβολή των έργων μου άρεσε. Σα να ήμασταν σε κινηματογράφο. (κορίτσι)
- Οι άνδρες την παλιά εποχή ήταν πλούσιοι. (αγόρι)
- Οι μαύρες γυναίκες ήταν υπηρέτριες. (αγόρι)
- Η γυναίκα είναι σύμβολο. (κορίτσι)
- Η Ήβη είναι στη φυλακή. (αγόρι)
- Ο φεμινισμός βοηθάει τις γυναίκες. (κορίτσι)
- Ο τίτλος του έργου Γεύμα στη χλόη είναι ψέματα. (αγόρι)
- Μου έκανε εντύπωση που η γυναίκα δεν φοράει ρούχα. (αγόρι)
- Στο Αφχανιστάν δεν ξεχωρίζουν τις γυναίκες τους. (κορίτσι)
- Μου αρέσει να βοηθώ την μητέρα μου στις δουλειές του σπιτιού. (αγόρι)
- Σήμερα τα πράγματα είναι λίγο καλύτερα. (κορίτσι)

Ανδρέας Κωστόπουλος, Ζωγράφος, Εκπαιδευτικός Εικαστικής Αγωγής